

Balkanski špijuni i dalje među nama

Svuda postoji nespremnost aktualnih vlasti da se suoči s prošlošću, za što je lustracija nezaobilazan element

Činjenica prva: u zemljama jugoistočne Evrope (bivša Jugoslavija, minus Slovenija, plus Albanija) problemom lustracije bave se uglavnom nevladine organizacije. Činjenica druga: osim Srbije, nijedna od njih zemalja nije donijela zakone o lustraciji, a i u Srbiji se taj zakon ne provodi, niti je ikada formirana zakonski predviđena komisija.

O nelustriranoj regiji prošlog je ponedjeljka bilo riječi u Beogradu, na predstavljanju rezultata dvogodišnjeg projekta, kojega je s pet nevladinih organizacija iz pet zemalja regije, proveo Centar za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi iz Soluna, uz pomoć Balkanskog fonda za demokraciju.

"Rezultati su otrežnjujući, u svim tim zemljama preispitivanje nosilaca javnih funkcija nije provedeno, mnogi su i danas na vlasti, komisije za istinu i tamo gde su bile osnovane bile su neuspješne, mediji su nedovoljno pisali o lustraciji, a civilno društvo i nevladine organizacije nisu dovoljno jake", kratka je dijagnoza stanja koju je iznio supervizor projekta Dušan Reljić.

Direktor projekta Magarditsch Hatschikjan objašnjava zašto u balkanskim zemljama nije donesen zakon o lustraciji. Nekoliko je razloga, kaže, počevši od toga da je svuda na snazi kontinuitet političkih elita i ideja koje proističu iz prošlih vremena, dok su oni koji se zalažu za lustraciju u svim tim zemljama manjina. Razlog je i to što oni koji podliježu eventualnoj lustraciji, političke elite dakle, nisu jedini odgovorni za njen izostanak, već ju odbijaju i široke mase, koje su jednako kao i elite živjele jednopartijske režime i nalazile svoje šutljivo mjesto u njima. I još jedno, najvažnije: i Srbija i Hrvatska i Bosna i Hercegovina imale su od 1990. godine druge probleme koji su ih prvenstveno opterećivali, ratove i sve ono što iz njih proizlazi, te su se malo bavile onim što je bilo prije 1990. Prema Hatschikjanu, upravo ovo vrijeme bi za te države bilo pravo za početak procesa lustracije.

Svuda, međutim, postoji nespremnost aktualnih vlasti da se suoči s prošlošću,

za što je lustracija nezaobilazan element. "Politička elita je nespreмна, iako je lustracija najblaža mera za one koji su kršili ljudska prava u prošlosti. Ona nije revanšizam, čistka ili kažnjavanje, već pokušaj da se onemoguće ti isti ljudi da krše ljudska prava i u budućnosti", kaže Aleksandar Resanović, izvršni direktor i koordinator projekta, podsjećajući da je Uredba o otvaranju dosjea, vrlo brzo po donošenju, 2003. godine proglašena neustavnom. "I činjenica da je BIA Arhivu Srbije predala dosjee od 1974. godine ne govori o dobroj volji, nego je to posledica odnosa prema starim dosjeima s kojima ne znaju što će i koji uglavnom nikoga više ne zanimaju", kaže Resanović, izričito naglašavajući potrebu otvaranja svih dosjea.

Isto to misli i Vesna Pešić, koja kaže da tajne službe i dalje kontroliraju političare u Srbiji, čak i da postoji "zaverenička grupa" koja održava kontinuitet suradnje vlasti i tajnih službi, ali i kontinuitet politike koju predstavlja Slobodan Milošević. "Ako su tajne službe ostale netaknute, kako ćemo napraviti diskontinuitet? Sigurno je da oni koji su pozadinski akteri neće sebe same da lustriraju i da će davati otpor reformama i približavanju Evropi", kaže Vesna Pešić, predsjednica Centra za mir i demokratski razvoj.

Problem lustracije - prije, ali još više nakon 1990. godine - jasan je i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U Hrvatskoj je, doduše, neka vrsta lustracije provedena, ali lustrator je bio HDZ, a lustrirani svi koji se nisu ukrcali na nacionalistički brod, pa su tako počišćeni sudstvo, policija, škole, fakulteti, administracija... Također, za razliku od Bosne i Hercegovine, dosjei su kratko bili otvoreni zainteresiranima i vrlo su se štedljivo mogli pročitati (bez mogućnosti fotokopiranja, s mnogim dijelovima koji su izvađeni itd.), a javnost je u to vrijeme saznala da je predmet zanimanja tajnih službi, na primjer, u slučaju jedne poznate novinarkе, bila njena ginekološka anamneza i liječenje tumora. Bosna i Hercegovina je pak u

kakav-takav red u dvije sfere utjerana uz pomoć međunarodne zajednice. Naime, komisija sastavljena od međunarodnih i domaćih pojedinaca, pročešljala je policiju i sudove, odnosno svima u tim službama je prestala funkcija, te su nakon ocjene da li imaju potrebno znanje i "dostojnost", eventualno ponovo izabrani, kaže Jakob Finci, predsjednik Udruženja građana Istina i pomirenje iz Sarajeva. Dosjei građana su, međutim, u Bosni i Hercegovini specifičan problem, kaže Finci. Oni su, naime, od 1990. godine razneseni na sve strane, većina je završila u Beogradu, a tajne službe imaju vrlo otrcane načine da kažu da oni više ne postoje: neki tvrde da su dosjei izgorjeli u Sarajevu, drugi kažu da su uništeni u NATO bombardiranju, ali je činjenica da i dan-danas neki vide-niji pojedinci iz "sva tri entiteta" te države uspijevaju bilješke o svojim tajnama otkupiti za nekoliko hiljada eura.

Kako priča o dosjeima izgleda u praksi, pokazao je makedonski režiser Vladimir Milčin. U Makedoniji, naime, građanin ima pravo uvida u svoj dosje, pa je tako i on napisao zahtjev i bio pozvan da ga pogleda. Dočekalo ga je 217 stranica (formata A4), vođenih o njegovom životu od 1968, od beogradskih studentskih dana, kad ga je UDBA zavela u rubrici "anarholiberal". Dosje ga prati (s takođe povadenim dijelovima) do jula 1987. godine, kad je doneseno rješenje o "ukidanju mjera" (praćenja, prisluškivanja, kontrole pošte itd.), ali se odmah potom nalazi i intervju kojega je - nakon što su mjere navodno ukinute - dao jednom poljskom listu. Milčin kaže da se njegov život u velikoj mjeri "poklapa" s zabilješkama priljeznih špijuna UDBE i da ga imena doušnika nisu mnogo iznenadili. "Iznenaden i potresen je, za razliku od mene, bio jedan moj prijatelj, koji je pročitavši svoj dosje ustanovio da ga je sve te godine špijunirala njegova vlastita žena", kaže Milčin, koji je na skup o lustraciji donio i veliku fasciklu sa iskopiranim svojim policijskim dosjeom.

"Nakon 1990. je situacija još i gora nego tada, jer više ne znamo koliko i koje sve službe vode evidenciju o našem životu", kaže Milčin. Ne treba valjda ni spominjati da su identično rečenicu izgovorili i ostali naši sugovornici, a čak i ovo istraživanje o procesu lustracije završava se s 1990. godinom, u kojoj je za nas na Balkanu tek počelo pravo "proizvođenje povijesti" i razmnožavanje novih balkanskih špijuna.